

KONSTANTİN BAZİLİ’NİN GÖZÜYLE OSMANLI KADINI*

THE OTTOMAN WOMAN THROUGH KONSTANTIN BAZİLİ’S POINT OF VIEW

ОПИСАНИЕ ЖЕНЦИН ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ КОНСТАНТИНОМ БАЗИЛИ¹

İlsever Rami*

ÖZ

XIX. yüzyıl, Türkiye ve Rusya ilişkileri açısından büyük önem taşıyan bir dönemdir. Bu yıllarda Rus edebiyatında, Osmanlıya yaptıkları gezilerden yola çıkılarak bu toprakları ve bu topraklarda yaşayan halkları anlatan çok sayıda eser ortaya çıkmıştır. İki ülke arasında yaşanan savaşlar bu yoğun ilgiyi daha da arttırmıştır. Böylelikle İstanbul ve Türkiye birçok Rus yazarın eserlerine konu olmuştur.

Bu makalenin amacı, ünlü Rus doğu bilimci, diplomatı Konstantin Bazili’nin (1809-1886) XIX. yüzyılın ilk yarısında yazdığı *Konstantinopol Yazıları* (Очерки Константинополя) adlı eserinde Osmanlı kadınına ve onun toplum hayatındaki konumuna ilişkin gözlemleri tespit etmektir. Rus toplumunun "Konstantinopol"e ve büyük Osmanlı İmparatorluğu'na olan büyük ilgi ve merakını son derece iyi anlayan yazar, ince detaylarla Osmanlı yaşamından örnekler sunmaktadır. Osmanlı başkentinin günlük yaşamının ansiklopedik bir örneği olan bu kitap Osmanlı’da görev yapan Rus diplomatlar için bir başvuru kaynağı olmuştur. Bazili’nin kitabında işlenen konu ve temalar daha sonraki dönemlerde birçok Rus yazar tarafından tekrar tekrar ele alınmıştır. Yazarın eseri Rus okuyucusu için Türk yaşamının en ilginç yönlerini açığa çıkarma, o yaşantının içine girme, tasvir edilen toplum psikolojisini ve değerlerini anlama olanağı sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Kadını, Rus Edebiyatı, İmgebilim, Konstantin Bazili

ABSTRACT

XIXth century is a period of great importance for Turkey - Russia relations. It is the period when a number of works of Russian authors appeared about Turkey and nations living in Turkey as result of their travels to Ottoman Empire. A close interest in Turkey, driven by wars between two countries, resulted in many works devoted to Istanbul and Turkey.

The goal of this article is to analyze the observations on Ottoman women and their place in social life, expressed in "Constantinople Essays" – the travel-writing work, written

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.980

* Yrd. Doç. Dr. Okan Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, İstanbul, ilsiyar.rameeva@okan.edu.tr. *Bu makale “Doğu Edebiyatında Kadın Teması” adlı IV. Uluslararası Doğu Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur (İstanbul, 25–26 Kasım 2015).

in the first half of XIXth century by Konstantin Bazili (1809-1886), a famous Russian orientalist and diplomat. This work reflects all sides of Ottoman life based on personal observations and experiences of the writer. The author, who realized very well an interest of Russian society in Constantinople and great Ottoman Empire, gives interesting images with very fine details on Ottoman life. This work serves as an encyclopedia of daily life of the capital of Ottoman Empire for Russian diplomats in Turkey. The topics and themes of Bazili's works have been repeated by Russian writers of later periods. This work provides to Russian reader a unique possibility to dig into Turkish life, learn very interesting sides of this life and understand the psychology and values of the society depicted.

Keywords: Ottoman Women, Russian Literature, Imagology, Konstantin Bazili

АННОТАЦИЯ

XIX век является важным моментом в межгосударственных связях России и Турции. В этот период в русской литературе появилось множество произведений о Турции. Это было связано с многочисленными поездками в эту страну. Также причиной послужили войны между государствами. В результате Стамбул, в частности Турция, стали предметом литературного описания России.

Целью работы является дать полный анализ произведений видного русского ученого и одновременно дипломата Константина Базили. «Очерки Константинополя» относятся к 1809-1886 гг. XIX века, который повествует о жизни женщин Османского государства. Автор подробно описывает интересные исторические фрагменты российско-османских отношений, следует отметить, что на тот момент Турция воспринималась лишь Константинополем. Записки русского дипломата о жизни столицы и Османского государства носят энциклопедический характер. Константин Базили дал подробный анализ жизненного устройства Османского государства, что впоследствии это послужило материалом для большинства русских писателей. Автор представил русскому читателю наиболее интересные стороны турецкой жизни, дал возможность понять психологию и ценности общества.

Ключевые слова: женщины Османского государства, русская литература, восприятие, Константин Базили.

Gezi yazıları her zaman, yeni ülkelerin ve halkların tanınması açısından önemli kaynaklar olarak görülmüştür. Osmanlı çok eski dönemlerden beri Ruslar için yoğun ilgi odağı olmuştur. Çeşitli dönemlerde dini, tarihi ve politik nedenlerden kaynaklanan bu bilgi dolayısıyla Osmanlı, iş, devlet, din, bilim ve edebiyat alanından birçok Rus ismin uğrak noktası haline gelmiştir. XIX. yüzyıl Rus edebiyatında, Rusların Osmanlı topraklarına yaptıkları gezilerden yola çıkılarak bu toprakları ve bu topraklarda yaşayan halkları anlatan çok sayıda eser ortaya çıkmıştır. İki ülke arasında yaşanan savaşlar bu yoğun ilgiyi daha da arttırmıştır. Böylelikle İstanbul ve Türkiye birçok Rus yazarın romanlarına konu olmuştur.

XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında Rus gezi edebiyatı iki yazı türünün etkisiyle gelişmeye başlar: Bunların ilki, politik olayların arkasında yer alan ve görev gereği seyahat edenler tarafından kaleme alınmış eserlerdir. Bu tür yazılar, aynı zamanda politik yazıları da içermektedir. İkincisi ise coğrafi, tarihi ve etnografik bilgiler içeren araştırmalardır. Rusya'da Türkiye'ye karşı yoğun ilginin oluşmasının sebeplerine XIX. yüzyılda Doğubilimin resmi olarak Rus üniversitelerinde okutulmaya başlanması da eklemek gerekir. Bu yüzyılda Doğu hakkında bilgi sahibi olmanın eğitim düzeyi göstergesi olarak kabul edilmesinin yanında, bir moda haline geldiği de görülmektedir. Aynı zamanda

XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus kültür, bilim, toplumsal ve ekonomik hayatındaki yükseliş de Doğu'ya, özellikle de Türkiye'ye karşı ilginin artmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda makalenin amacı, Konstantin Bazili'nin (1809-1886) XIX. yüzyılın ilk yarısında yazdığı *Konstantinopol Yazıları* (Очерки Константинополя) adlı eserinde Osmanlı kadınına ve onun toplum hayatındaki konumuna ilişkin gözlemleri tespit etmektir.

Konstantin Bazili'nin Türkiye ile ilgili çok sayıdaki eseri arasında *Konstantinopol Yazıları*'nın ayrı bir yeri vardır. Aslen Rum olan Konstantin Bazili, İstanbul'da doğar ve çocukluğunu da burada geçirir. Vatanseverliği ile bilinen babası 1821 yılındaki ayaklanmadan sonra (Yunan Devrimi) ölüm cezasına çarptırılır. Ancak Baron Strogonov sayesinde Rusya'ya kaçmayı başarır; sonrasında ise Bazili'nin tüm ailesi Rusya'ya taşınır. 1822-1827 yılları arasında Konstantin Bazili, ünlü Rus yazar Nikolay Gogol'le (1809-1852) tanıştığı Nejniski Lisesi'nde (gimnazyum) eğitim görür. 1827-1830 yılları arasında Rişelye Lisesi'nde okur ve 20 yaşında diplomatik kariyerine başlar. 1838 yılında Rusya'nın Suriye ve Filistin elçisi olarak göreve atanır. Burada uzun yıllarını geçirir ve 1844 yılında büyükelçiliğe terfi eder. 1856 yılında Eflak ve Boğdan'ın (bugünkü Moldova) yeni politik ve kısmen sivil yapısının oluşturulması için İstanbul'da düzenlenen uluslararası komisyona atanır. Konstantin Bazili'nin Doğu ile ilgili birkaç çalışması bulunmaktadır, 1830-1831 yıllarında Yunanistan ve Adaları (1834), *Konstantinopol Yazıları* (1835), *Boğaziçi ve Yeni Konstantinopol Yazılar* (1836), *Tarihi ve Politik Açıdan Türk Yönetimi Altındaki Suriye ve Filistin* (1862) bunlardan bazıları. Tüm bu eserler Bazili'nin Doğu'ya yaptığı seyahatler ışığında yazılmıştır.

Konstantin Bazili *Konstantinopol Yazıları* adlı kitabının önsözünde bu eseri yazma gerekçelerini belirtmektedir ve İstanbul'u, çocukluğunu ve hayatının uzun yıllarını geçirdiği, farklı dönemlerini karşılaştırma imkânı bulduğu bir şehir olarak anlatır. Yazarın bu fikri, kitabın önemini daha da artırmaktadır. Konstantin Bazili kitabında İstanbul'la ilgili hatıralarını bir araya getirmiş ve bunlara derlediği yeni hikâyeleri de eklemiştir. Yazar, başkentin benzersizliğine, uluslararası ününe ve reformcu Sultan ile ilgili konulara değinmektedir. Yazar amacını Rus halkına "bu zamana kadar çok az bilinen ama aslında bir o kadar da yakın olan bir konuya" dair eğlenceli bir okuma sunmak olarak ifade etmektedir.

Gezi eserlerinin birçoğunda olduğu gibi Konstantin Bazili'nin bu eseri de tarihi belge özelliğini taşır. *Konstantinopol Yazıları*'da İstanbul'un tarihi mekânlarından sokaklarına, insanın yaşama biçiminden dönemin siyasi olaylarına, giyim kuşamdan halkın inanışlarına kadar pek çok konu ele alınmıştır.

Bazili'nin yazılarında ele alınan temel konuları, II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen reformlar ve bu dönemin en önemli olayı olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıdır. Yazarın da belirttiği üzere, hikâyesinin başlıca unsuru insandır, zira insan olmasa her şey yalnızca "soğuk bir cesetten" ibaret olacaktır. Bu nedenle de eserde, tarihi olayların merkezinde bulunan insana büyük önem verilmektedir. Kitabın büyük kısmı Sultan II. Mahmut'un şahsiyetine ayrılmıştır. Burada II. Mahmut bir siyasetçi ve padişah kimliğinden çok, kızları ile vakit geçirmeyi seven ve bunu önemseyen bir baba olarak tasvir edilmektedir: "Devlet işlerinden uzakta ailesiyle vakit geçirmeyi severdi, kızlarının eğitimiyle ilgilenirdi ve tıpkı Isparta Kralı gibi küçük çocukların oyunlarına katılırdı." Saray'ın iç meselelerini, aile politikasını detaylı bir şekilde anlatan metinde taht verasetiyle ilgili olarak yaşanmış kanlı ve trajik olaylardan ve saray kadınlarının bu olaylardaki rolünden bahsedilmektedir.

İstanbul'da doğmuş, gençlik yıllarını Rusya'da geçirmiş olan yazar Doğu'yu ve Batı'yı iyi bilmektedir. Bu iki farklı medeniyeti yakından tanıyan yazar, eserinde karşılaştırmalı

analiz yapmaktadır. Konstantin Bazili bir Türk kadınından Avrupalı gibi davranmasını beklemenin yersiz ve hatta bir hata olacağını belirtmektedir. Konstantin Bazili Osmanlı kadınına "Boğaz kıyılarının tanrıçaları" diye adlandırır. Yazara göre "O ihtişamlı kıyafetlerin içinde Osmanlı kadınlarının tüm cilveleri gözlerindedir. Aydınlaşmış Avrupa'dan cilve konusunda bir şey öğrenmelerine gerek yok". Aşk konusuna gelince "Aşk, gençliklerinin tek inancı. Bu aşk iç çekmeler istemez, şövalyeler Avrupası'nın duygulara hitap eden çılgınca aşkları gibi değildir. Türk erkekleri buna tenezzül etmez, Türk kadınları da buna değer vermez. Onların aşkı yeminler ve sonsuz sadakat gerektirmez. Türk kadını yeminlerden anlamaz, süreklilik ise onu sıkabilir. Türk kadını aşkını kıskançlıkla, sınırsızca, coşkuyla, hançerle ve zehirle, tam bir Asyalı gibi gösterir."

Konstantin Bazili Osmanlı kadınına anlatırken sadece Türk kadınlarından değil, başka din ve milletlerin kadınlarından da bahsetmektedir. Konstantin Bazili farklı dinlerden kadınların kendi aralarındaki iletişimiyle ilgili gözlemler yapar: "Türk kadınları Ermeni ve Yahudi kadınlarla muhabbet etmeye pek yanaşmıyor. Egemen ulus olmanın ve sert bir ses tonuyla konuşuyorlar. Ermeni kadınlar Müslüman kadınların önünde bakışlarını indirirler. Aynı grup olarak durmakta olan Yahudi kadınlardan onları aşağılayan bir tavırla uzaklaşırlar."

Yazar, güzelliklerini "güneş ışınlarının yansımaları" olarak tanımladığı Çerkez kadınlarına kitabında özel bir yer ayrılmıştır. Bu kadınların sıra dışı güzelliklerini Bazili şöyle anlatır: "Bu kadınların kendine has bir güzelliği vardır, güzellikleri o eski, klasik, alışılan güzellik gibi değildir ve üstelik Avrupalı kadınlara cilvelik katan o yorgunluk ve cansızlıktan eser yoktur. Onların güzelliği esasen Asyalıdır ve Yunanlı kadınların güzelliğinden daha kadınsıdır. Yüz hatları bildiğimiz klasik çizgilerden uzak olsa da, hayat ve tutkuyla doludur... Vücutlarının güzelleiği ise, geniş kıyafetler içinde kaldığı sürece bizim için bir bilmece olmaya devam edecektir."

Genellikle zenginlere ve hatta Sultan'a hediye edilmek üzere satın alınan Çerkez kadınlarının durumunu inceleyen Konstantin Bazili şunları yazar: "Hediye olarak alınan esir kadınlar doğdukları topraklarına, onları satan anne babalarına ve dağlardaki kabilelerinde fakirlik içinde geçen çocukluk yıllarına özlem duymuyorlar." Satılmak üzere getirilen Çerkez kadınlarının Türk ailelerinde çok iyi terbiye ve muamele görmeleri konusunda Konstantin Bazili ünlü Lady Montagu ile aynı fikirde olduğunu belirtir ve böylelikle *Türkiye Mektupları'nı* iyi bildiğini de ortaya koymuştur. Bilindiği üzere Montagu'nun *Türkiye Mektupları* çok sayıda Batılı ve aynı zamanda Rus yazarının çalışmalarını etkilemiştir. Montagu, Türk kadınının toplumdaki statüsünün Avrupalı kadınlarınkiyle karşılaştırıldığında kısıncılacak bir durumda olduğunu belirtir. Ona göre Türk kadınları "vakitlerini hamamda yıkanmakla veya bir takım eğlencelerle, para harcayarak ve yeni moda kıyafetler icat ederek geçirdikleri için dünyada hiçbir kaygısı olmadan, daimi bir memnuniyetle yaşayan" kadınlardı. Fakat aynı zamanda yazarın, kendisinin de belirttiği gibi Montagu'nun bu fikirlerine katıldığı söylenemez: "Lütfen bunları benim değil Lady Montagu'nun söylediğini ve bunların 120 yıl önce söylendiğini biliniz" demektedir.

Konstantin Bazili'ye göre cariyeler Harem'de çok etkili olabilirler ya da toplumda nüfuz sahibi kişiler haline gelebilirler. Bu durum Kafkaslardan veya diğer topraklardan getirilen çocuklar için de geçerli olabilir: "Aralarından biri çoğlan olarak Harem'e veya Enderun'a girebilir. Güzellikleri ve yetenekleriyle padişahın dikkatini üzerlerine çekenler zamanla vezir bile olabilir ve imparatorluğu yönetebilirler". Bunların hepsi Konstantin Bazili'yi oldukça şaşırtmakta ve etkilemektedir: "Türkiye'de kölelik eski dönemlerde olduğu gibi aşağılayıcı bir şey değildir. Eğer köle sahibinden diniyle veya ten rengiyle ayrılmıyorsa, eğer sahibinin güvenini kazanabildiyse, kendisini ailenin bir üyesi olarak bile

görebilir. Saray dışındaki köleler de, Harem'deki cariyeler gibi sıkı bir eğitimden geçirilir ve hiçbir zaman şeref ve onur sahibi olmalarına giden yolda önleri kesilmez." Osmanlı İmparatorluğu'nda kölelerin durumunu kıyaslamak için yazar, Antik Roma ve Çağdaş Amerikan tarihinden "insanın ahlaki yıkımını" yansıtan ve "tarihin muhteşem sayfalarına kanla yazılmış" örnekler getirir. Yazarın kölelik konusu ile bu kadar derinden ilgilenmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü eserin yazıldığı dönemlerde ikinci vatani olan Rusya'da toprak köleliği yaygındır ve kendi vatandaşı köylüleri feodal yöneticiler tarafından köle muamelesi görerek alınıp satılmaktadırlar. Yazar doğrudan bu konudan bahsetmese de Osmanlıdaki kölelerin hayatlarından örnekler vererek Rusya'daki bu sisteme dolaylı yoldan eleştiride bulunmaktadır.

Konstantinopol Yazıları'nda, eserin sanatsal dokusuna büyük bir ustalıkla işlenen Veronika ve Anjelika'nın maceralarına dair iki romantik hikâye aktarılmıştır. Yazar, bu hikâyelerde hiçbir şeyi uydurmadığını belirtmektedir: "Eğer birtakım ayrıntılar yersiz görüntüsü veriyorsa da, ben bu ayrıntıları yerel karakteri sunmak ve okuyucuya benim hayalimde korunmuş o resimleri iletmek amacıyla bir araya getirdim." Her iki hikâyede de mutsuzlukla sonlanan aşklardan bahsedilmektedir. Bunlar (Yunanlı Anjelika ile Türk Mustafa, Yunanlı genç ile Ermeni kızı Veronika) dini inançlar yüzünden hüsrarla sonuçlanan aşklardır.

Eserde Konstantin Bazili Türklerle Avrupalıların eğlence anlayışlarının farklılığını anlatırken özellikle danslardaki farkları vurgulamaktadır. Bir Türk için ailesinden ya da yakınlarından birinin kutlamalarda ya da düğünlerde dans etmesi kabul edilebilir değildir: "Türkler Frankların neden topluluk içinde kadınların olması gerektiğini, neden misafirleri eğlendirmek için yardımcıların veya kölelerini değil de kendilerini, eşlerini ve kızlarını çalışmaya zorladıklarını anlamıyorlar. " Yazar Avrupalı ve Türk erkeklerinin kadınlara yaklaşımı ile ilgili bir hikâyeyi aktarmaktadır. Bu hikâyede Londra'da bir davet esnasında dansçının fiyatını soran ve kadının aslında ev sahibinin eşi olduğunu öğrenince çok şaşırın Hoca Baba'dan bahsedilmektedir. Türk erkeklerine göre "kadınların varoluş amacı duygusal anlamda mutluluk vermek ve bakışları eğlendirmektir."

Konstantin Bazili'nin kaleme aldığı *Konstantinopol Yazıları* adlı eserinde Osmanlı hayatının bütün unsurlarını kendi gözlem ve birikimleriyle ele aldığı görülmektedir. Rus toplumunun "Konstantinopol'e ve büyük Osmanlı İmparatorluğu'na olan büyük ilgi ve merakını son derece iyi anlayan yazar ince detaylarla Osmanlı yaşamından örnekler sunmaktadır. Osmanlı başkentinin günlük yaşamının ansiklopedik bir örneği olan bu kitap Osmanlı'da görev yapan Rus diplomatlar için bir başvuru kaynağı olmuştur. Bazili'nin kitabında işlenen konu ve temalar daha sonraki dönemlerde örneğin K. Leontyev ve E.Ragozina gibi birçok Rus yazar tarafından tekrar tekrar ele alınmıştır. Yazarın eseri Rus okuyucusu için Türk yaşamının en ilginç yönlerini açığa çıkarmaya, o yaşantının içine girmeye, tasvir edilen toplumun psikolojisini ve değerlerini anlama olanağı sunmuştur.

KAYNAKLAR

AYTAÇ, Gürsel, (2009): Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, İstanbul: Say Yayınları.

BAZİLİ, Konstantin, (1835): Oçerki Konstantinopolya, Sankt-Petersburg: N.Greç Yayınları.

BAZİLİ, Konstantin, (2006): Oçerki Konstantinopolya, Moskova: İndrik Yayınları.

ULAĞLI, Serhat, (2006): İmgebilim "Öteki"nin Bilimine Giriş, Ankara: Sinemis Yayınları.